

תפילות העיר הלבנה

בתל אביב מקבלים שבת בנגינה על שפת הים, ולא מבינים
איך אפשר להתפלל בלי יונה וולך ושויון מגדרי. אם התפילה
לא תהיה יצירתית, הם אומרים, הישראליות תקרוס

יעל טומשוב

1

בהצטלבות הרחובות התל אביביים בצלאל יפה, נחמני, מלצ'ט ומונטיפיורי, בכיכר אינטימית המכונה "כיכר המלך אלברט", השבת יורדת בשלווה אביבית, מבלי להסב את תשומת הלב אל בואה. זו התרחשות שקטה, ענווה. חגיגית.

"נולדתי פה. חמישה רחובות מכאן", מספר רני יגר, יו"ר קהילת "בית תפילה ישראלי" ואחד ממייסדיה, שיערוך כעבור שעה קלה את טקס קבלת השבת במרחק מטרים ספורים מן הכיכר, בספריית מכללת "עלמא" – בית לתרבות עברית כתל-אביב.

"אני בוגר החינוך הממלכתי, למדתי בבית ספר א.ד. גורדון וכמו שאת מבינה זה לא בית ספר של הפועל המזרחי והמפר"ל. כך שמבחינה חברתית, חינוכית, אני תוצר של המערכת הממלכתית. אני מספר לך על הבית שלי, כי לא היה כמוהו אז, כשהייתי ילד, בטווח של קילומטרים (וגם היום): אבא שלי אורתודוקסי ואמא שלי חילונית. וזה מעניין כי הרקע שלי ביהדות הוא עולם של בית כנסת. בגלגול החיים רציתי להיות רופא ובסוף הגעתי ללמוד מחשבת ישראל והיסטוריה באוניברסיטה העברית. רציתי מאוד לצאת מהבועה התל אביבית, להכיר אנשים אחרים, כי פרט לחבר אחד, בעצם לא היו לי חברים דתיים. כיום אני גר בשכונת בקעה בירושלים, שיניתי את ההקשר החברתי שלי במאה ושמונים מעלות – אבל אני מתפלל בתל אביב. הבחירה לעשות כאן את התפילה נובעת קודם כל מזה שמבחינתי תל אביב זה בית. השעה עכשיו חמש ורבע פה וזו, מבחינתי, השבת. אנשים אומרים לי 'שבת זה ירושלים', אבל לא – שבת זה גם תל אביב והיא מורגשת כאן בכל הרמות".

תפילה ישראלית

"בית תפילה ישראלי", הקהילה היהודית הליברלית הראשונה בתל אביב, נוסדה בשנת 2004 על ידי אסטבן גוטפריד, רני יגר, יואב רוזנברג, עזרי טרוזי ואלישבע גרינבאום ו"ל, שהגיעו ממקום ומרקע שונים, אולם נשאו בקרבם צורך דומה בקהילה מתפללת רלוונטית. אנשים שהרגישו כי אי שם במרחב שבין הבית למדינה, חסרה להם קהילה. הם לא התכוונו להיות "אור לגויים" ואף לא "ליידי" את התל אביביים; היה זה, אם לנקוט לשון קלייזאה, חיפוש אלמנטרי אחר מקום תחת השמש.

"וזה באמת התחיל ככה", מגולל יגר את סיפורם, "התחלנו עשרים אנשים שיושבים בחדר, עם כמה נגנים. הבאנו את המשפחות שלנו ואת החברים. חלק נשאר וחלק עזבו. זה התחיל כאן, במכללת 'עלמא', וצריך לומר שרות קלדרון הייתה זו שנתנה לנו את המקום. בהתחלה עשינו רק קבלות שבת. היום הכל קורה פה: כמעט כל שבת יש אצלנו בר מצווה. יש את החגים ואת הדבר שאני, אישית, מאוד גאה בו והוא טקס ההבדלה בין יום הזיכרון ליום העצמאות. טקס שבא מכלום, כמעט. והוא נורא משמעותי.

"יש כאן אנשים יותר מבוגרים שחוו קהילה בקיבוץ. חלקם נכחו, כלומר, הם מעוזבי הקיבוץ, אבל הם יודעים מה זאת קהילה", הוא מוסיף. "הם מכירים את החוויה של לעשות משהו שהוא לא הבית והוא לא לראות

בקיץ מגיעים לנמל בין שמונה מאות לאלף איש כל יום שישי. זה אירוע יהודי, ישראלי, במרחב הציבורי

1 רני יגר בקבלת השבת בנמל צילום: רינת הלון

ראשוני לא חשבנו בכלל שנהיה קהילה. אמרנו 'בואו נתפלל' ונראה מה יהיה. הנמל, למשל, זה משהו שלא דמיינו אותו, זה קרה במקרה: אירחנו את קהילת בני ישורון הניו יורקית – קהילה שמאוד הושפענו ממנה ואנחנו חברים טובים – ולא היה לנו מקום פיזי לארח אותם. הלכנו לנמל, שאלנו אם אפשר ואמרו לנו שכן. ערכנו שם קבלת שבת ומאז הם אמרו לנו שהם רוצים אותנו שם כל שבוע", מתאר יגר.

"אני מרגיש לפעמים שאנחנו גם יוצרים גל של איזה רצון תרבותי עמוק וגם רוכבים עליו. הרי הנמל אינו זקוק לנו כמביאי קהל, אבל זה היה מאוד חשוב להם שנהיה שם. ובאמת מה שקורה בקיץ זה דבר פנומנלי: מגיעים בין שמונה מאות לאלף איש כל יום שישי. זה אירוע שכבר נהיה בעצמו סוג של שם דבר. והוא, אגב, מאוד משקף את מה שאנחנו מנסים להיות – אירוע יהודי, ישראלי, במרחב הציבורי – לכה דודי, השמש יורדת לים, ישנה זרימה בין כל הדברים והכל קורה ברגע מקסים באמת".

האומץ לחולין

אולם הדברים אינם קשורים רק בצורך הקיומי למצוא "בית". המשוואה של קהילה ייחודית זו, מכילה למעשה שלושה "נעלמים": בית – תפילה –

בטלוויזיה את הרלקת המשואות בהר הרצל. הוא באמצע והוא עדיין לראות אחד את השני בעיניים. יש כל מיני סוגים של קהילות – וירטואליות ואחרות – וזה בסדר גמור. אנחנו רצינו מקום שמשקף את מי שאנחנו כיהודיים ישראלים, מקום שיאפשר לנו לבטא את עצמנו, ליצור, להיות מסורתיים ולא מסורתיים". בשמונה שנות קיומם רכשו לעצמם "בית תפילה ישראלי", כמעט בלא פרסום – לבר מהמידע שעובר מפה לאוזן – קהל מתפללים מגוון: מבוגרים וילדים, דתיים ומסורתיים, חילונים ואורתודוקסים, מתל אביב, ממודיעין ומכפר סבא; קהילה שלמה שלוקחת חלק פעיל ביצירת מרחב אורבני פלורליסטי, שמעניק נגישות מוחלטת למסורת היהודית, לטקסיה ול'אירועיה. קבלות השבת שעורך "בית תפילה ישראלי", מתקיימות ברוב ימות השנה בחדר הלימוד של מכללת "עלמא", אולם בחודשים יולי ואוגוסט, יוצאים חבריו אל החול והים, אל רשרוש של המים, ומקבלים את פני השבת בנמל תל אביב. קבלות שבת אלו, המארחות מדי שבוע מאות אנשים, זכו לתהודה רחבה.

"קשה ליצור קהילה במרחב עירוני, חילוני, גדול ושופע אטרקציות. לא פשוט ליצור מחויבות. מצד שני, קרו דברים שבכלל לא דמיינו. צריך לומר שבאופן

איך לא להכניס את יונה וולך ואת לאה גולדברג לסידור? הם הד.נ.א. התרבותי שלנו

יונה וולך, 1981
צינום: ראובן קסטרו

ישראלי. לא בכרי, מה שניצב בלב הדברים הוא דווקא חיפוש בעל משמעות עמוקה ומורכבת – החיפוש אחר התפילה. במאמר שפורסם בגיליון 49 של כתב העת "ארץ אחרת", תיאר רני יגר את מסעותיו מירושלים לתל אביב במילים הבאות:

קשה לנשום וקשה להתפלל ואני נוסע אל החול של תל אביב; לא כדי לברוח מן הקודש, אלא כדי להגיע לרגע שיש בו קודש שאינו נובע מהמקום אלא מהאדם, מקהילת האנשים שממנה בוקעת התפילה. בתל אביב אין בנמצא סלע קיומנו קודש. ובעניין התפילה – אין על מי לסמוך אלא על עצמנו. זה קשה, זה להתחיל כמעט מאפס, אבל זה גם היופי והכוח שבדבר. מה שאנו עושים נוגע, להבנתי, ברעיון המקראי 'מזבח ארמה תעשה לי' (שמות טו 21) – מקום פולחן שיסודו אינו במקום המקודש, אלא בחזרה אל הארמה כחומר היסוד. זהו 'איפוס' הגיאוגרפיה הקדושה והתחלה מן המקום הבסיסי והראשוני ביותר שממנו יוצאת

התפילה בתקווה ש'בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך'.

המהלך הגיאוגרפי הזה טומן בחובו לא רק את ה"אומץ לחולין" אלא גם את החיבור המודע וההכרחי שבין המסורת היהודית לתרבות העברית החדשה. ההשתקעות בעיר העברית הראשונה, כפי שמסביר יגר, הייתה לאקט של חיבור עם האתוס של תל אביב, כעיר שמייצרת תרבות יהודית חדשה.

במקום לעקוף את המקום שבו הולכים ומסתעפים יחסיה המורכבים של התרבות העברית עם המסורת היהודית, קבעו בו רני יגר ועמיתיו את משכן תפילתם. בתוך הצומת עצמו, בלא תחושות של אי נוחות ורגשי נחיתות, מתוך ביטחון שליו ואופטימיות והירה. בעשותם כן, הם התירו כמה חוטים מאותה פקעת סבוכה שמכונה "תרבות יהודית-ישראלית" עבור עצמם ועבור רבים אחרים.

הדבר בא לירי ביטוי בניסיונם ליצור שפת תפילה רלוונטית שתפנה אל קהל רחב עד כמה שניתן.

כך, למשל, סידור ערב שבת, שהוציאו לאור חברי "בית תפילה ישראלי", הוא לקסיקון של לשון יהודית-ישראלית חדשה, המשלב בין נוסח הסידורים המוכר לבין מגוון רחב של טקסטים מן התרבות העברית החדשה. לצד מזמורי תהלים ימצא כאן המתפלל המודרני את שירתם של גדולי משוררינו לצד פסגות הזמר העברי – אוצרות של תפילות, פיוטים, שירים והגיגים מכל הזמנים ומכל הדורות. בהקדמה לסידור זה כתב אסטבן גוטפירד:

בבחירת התפילות והטקסטים בסידור – כמו בתפילות בקהילה – נעשה ניסיון כן לבחור מקורות בעלי השראה מתוך הים הרחב של יוצרים עבריים מתפללים בכל הדורות, ולהפוך את שאלותיהם לשאלותינו. כדברי הרב קוק, יש כאן ניסיון צנוע ואמיץ בעת ובעונה אחת – לקדש את החדש ולחדש את הישן. כל זאת מתוך שאיפה לא רק לקרב את עצמנו לתפילה אלא גם לקרב את התפילה אלינו, למקום שבו נפגשות הזהות היהודית והישראלית.

התפילה, שעומדת אפוא בלב החוויה הליטורגית שמציע "בית תפילה ישראלי", נהפכת לחלק בלתי נפרד מהשירה העברית והישראלית ונושמת מחדש דרכן. התפילה, כידוע, תופסת מקום נרחב בספרות העברית החדשה, אך טרם העמקנו חקר בתהליך כניסתה של השירה העברית עצמה אל טקסי התפילה היהודיים. כיצד אפוא מעשירה השירה העברית את התפילה ואילו פנים היא מאירה בה?

אלוהי הקפה

בדיסק שהקליטו חברי הפרויקט – "תפילה תל אביבית: המוסיקה והרוח של בית תפילה ישראלי", וכלולים בו זמירות המושרות בקבלת השבת של הקהילה – כתב אסטבן גוטפירד על אודות שירו של ביאליק "שבת המלכה", והציגו כסיפור שמעיד על מה שבני החבורה מאמינים בו בלב שלם: "האינסטינקט הליטורגי של הוספת טקסטים לפי רוח הזמן לסידור התפילה, הוא עתיק כמו הסידור עצמו".

"זה הרי ויכוח ענק בתוך הספרות העברית, האם היא חילונית או דתית", אומר יגר, "במובן הזה אני מסכים

עם פרופ' אריאל הירשפלד שטוען ששאלת האמונה נמצאת בלב לבה של השירה העברית המודרנית. או לא מעניין אותי תחת איוו כותרת נמצאת כרגע לאה גולדברג שכותרת: 'את אלוהי ראיתי בקפה'. ואברהם חלפי, שהוא מתפלל ענק! אני תמיד אומר שאם יהיה לנו בית תפילה, אקרא לו 'סיינט חלפי סינגוג', כי אוסף השירים שלו, זה שנקרא 'תפילות כופר', הוא מבחינתי גם פסגה שירית וגם פסגה של חשיבה דתית. הייתי אפילו אומר שהתשובה לשאלה שלך היא שאלה הפוכה – איך לא להכניס את יונה וולך, ואת לאה גולדברג, ואת נתן אלתרמן, ואת חיים גורי לסידור? ואפשר להמשיך את הרשימה הזאת עד אין קץ. הם הרי הד.נ.א. התרבותי שלנו.

"כשמתחילים להתווכח איתי על הסידור והחריגות ממנו, אני בכלל לא מבין מה ההבדל בין 'ידך נפש' שנכנס לסידור איפשהו בימי הביניים, לבין לאה גולדברג. השאלה, מבחינתי, היא במונחים של מה עובד. וצריך לשקול היטב את הדברים. יש המון פיוט יהודי קלאסי שלא נכנס לסידור, כי הוא לא עובד במסגרת הליטורגית, אבל כאן יש אוצר שעובד ובדיוק כפי שיגידו לי 'איך יכול להיות שיהודי בן זמננו לא יכיר את התלמוד, את התנ"ך, את הסידור', אני בא ושואל, איך זה יכול להיות שסידור של יהודי בן זמננו לא יכיל את השירה העברית המודרנית? ואנחנו, כמוכונ, כל הזמן שואלים 'עד איפה' ואיך שומרים על הרצף. זה משהו שנמצא כל הזמן בדיון. אסטבן טבע את הביטוי היפה 'אנחנו קהילה של נעשה ונשאל', על משקל 'נעשה ונשמע'. אנחנו חיים את השאלה של מה נכון ומה לא. אז תמיד יהיה 'לכה דודי', אבל השאלה היא גם מה לא יהיה, מה יכול לצאת לפעמים, משבוע לשבוע".

בהרצאה שנשא יגר בבית ביאליק במלאות שמונים שנה ל"עונג שבת" של ביאליק, הוא התייחס למפגש של ציבור גדול עם השפה המסורתית – לתחושת הניכור שעולה מן העמידה מול המוכר ללא היכולת לזהותו. אבל תחושה רומה בעצם עולה גם ממפגשם של ישראלים רבים עם התרבות העברית – שירה, מסות ופרוזה.

הייתכן שהמסורת, במקרה הזה, משרתת דווקא את התרבות העברית? האם אנשים מגיעים לקבלת שבת ולמפגשי הלימוד של הקהילה, בין היתר, כדי ללמוד יותר על תרבותם?

"אני חושב שזו הבחנה נכונה מאוד. הייתי מגדיר זאת כך: לא רק לאה גולדברג משרתת את קבלת השבת, גם קבלת השבת משרתת את לאה גולדברג. אני הרבה פעמים מרגיש שמה שאנחנו עושים במהלך הזה, הוא גם שירות לתרבות העברית, שהיא לכאורה טריוויאלית. אבל בעצם גם היא כבר לא מובנת מאליה. אם לא נדאג – כפי שאנחנו צריכים לדאוג לכך שתהלים יהיו נחלת הכלל – אז גם אלתרמן לא יהיה נחלת הציבור הרחב.

"הייתה לי חוויה מאוד משמעותית עם זה כשבנינו את טקס ההברלה בין יום הזיכרון ליום העצמאות", הוא מתאר. "פתאום מסתבר, מבלי שניכנס כרגע לשאלת אם זה נכון או לא נכון, שלא כולם מכירים את 'מגש הכסף' של אלתרמן. אנחנו התווכחנו אם יש

התפילה, שעומדת בלב החוויה שמציע "בית תפילה ישראלי", נהפכת לחלק בלתי נפרד מהשירה העברית ונושמת מחדש דרכן

בחלק מהדברים קרובים לרפורמים, ובחלק מאוד מסורתיים, קבלת שבת בנחל ציון: רינת הלון

השבת שלהם מלוות על ידי נגנים או את השימוש בהגברה. אולם יגר אינו חושב שכולם צריכים להסכים על כל דבר: "לקח לי זמן לקבל את העובדה שאם אנחנו ניתן את הכל לכולם, בסוף לא ניתן לאף אחד כלום. שאלו אותי על העניין הזה שאצלנו גברים ונשים יושבים יחד – מה השאלה בכלל?! זה שלא יהיו נשים וגברים יחד רחוק אלפי שנות אור מהעולם הערכי שלנו. יש דברים שאנחנו מאוד מתלבטים לגביהם ויש לנו כבוד עמוק למסורת, אבל ישנם דברים שלעולם לא נתחבט בהם – שוויון מגדרי, למשל, הוא אחד מהם".

בלי פוביה

ואכן, הרבר הבולט ביותר בקבלת השבת החמה שעורכים רני יגר ואסטבן גוטפריד הוא היעדר החשש המוכר מניתוק הקהילה מהמסורת היהודית. לא החרדה הקיומית מפני הניתוק היא זו שמניעה את גלגלי העשייה של הקהילה, כי אם החתירה אל הפלורליזם והרחבת ארון הספרים היהודי מתוך תפישה רחבה יותר של הישענות על הנעלם השלישי במשוואה של "בית תפילה ישראלי" – התרבות הישראלית, שבכוחה להכיל גם את הישן וגם את החדש.

בחלל הנעים של חדר הלימוד של "עלמא", גברים ונשים, צעירים ומבוגרים, משפחות שלמות ואורחים שבאו בגפם שרים את "שירת העשבים" הברסלבית שהלחינה נעמי שמר, את "עלינו ועל אוהלינו" של אהוד מנור ואת "איזה אחלה עולם" בתרגום עלי מוהר, ואיש לא ישכנע אותם שאין אלו תפילות מן המניין: "דע לך/ שכל רועה ורועה/ יש לו ניגון מיוחד/ משלו./ דע לך/ שכל עשב ועשב/ יש לו שירה מיוחדת/ משלו./ ומשירת העשבים/ נעשה ניגון/ של רועה. // כמה יפה,/ כמה יפה ונאה/ כששומעים השירה/ שלהם. טוב מאוד/ להתפלל ביניהם/ ובשמחה לעבר/ את ה'." איש איש וצלילו, איש איש וסולמו. איש איש ותפילתו. הריטואל הרתי נובע משחרור מוחלט מפחדים וקיבעונות. מחירות גמורה המאפשרת את חריגתו של האדם מתוך עצמו – הרשות שמעניקה לאדם את האפשרות לבטא את מלאות קיומו.

"אני לא חי תחת פוביה של פחד מניתוק", אומר יגר. "נדמה לי שזהו אחד הדברים הנפלאים שתרבות יהודית-ישראלית מציעה לנו: שאפשר כבר קצת להירגע מהפחד הזה שתיכף נתבולל. אני לא קונה את הדבר הזה. אין 'להתבולל' בארץ הזאת. אתה הרוב והנה, הרגע, השבת ירדה ואנחנו עושים את הראיון הזה ואם נהיה בשקט נראה שהיא כבר כאן. אני חושב שזה מאפשר לנו את ההירגעות הזאת. ברור שבגולה אתה מבין את החשש הזה, אתה צריך כל הזמן לשמור. כאן אנחנו משמרים אותו מתוך סנטימנט לגלות, או מתוך כל מיני דברים אחרים, אבל אני חושב שאפשר להיות עכשיו רגועים יותר בהתנסויות שלנו. אומרים לי 'אז מה יהיה בעוד 200 שנה?' ואילו אני פוחד שאנחנו ממשכנים את ההווה ל'בעוד 200 שנה' הזה, או לעבר. וכל הזמן נאחזים במסורת. אבל אם זה לא יהיה חי ופועם ויצירתי, אז יכול להיות שנעביר קופסת שימורים לדרך הבא ותו לא. לא נראה לי שאנחנו פה בשביל זה".

עד כמה קבלת השבת שלהם היא אחרת, בהקשרי הנוסח וגם ברמת האווירה של המקום. אז מה נאמר, שהמרוקאי הוא אלטרנטיבי לאשכנזי? אני מכבד את העמדה של לא להיות במיינסטרים או לחתור נגד המיינסטרים ואני יודע שבפועל זה מה שאנחנו עושים, אבל באיזשהו מקום אני כבר לא מרגיש צורך להיאבק על מקומי התרבותי. אני לא מבקש יותר לגיטימציה מאף אחד.

ברור שבחלק מהדברים אנחנו קרובים, למשל, לרפורמים. ובחלק אחר אנחנו מאוד מסורתיים, דרך אגב. לא מפריע לנו, לדוגמה, להגיד 'מחייה המתים', משהו שבתנועה הרפורמית לא מסתדרים איתו. צריך גם לומר שלאורך השנים היו ב'בית תפילה' גם חברים אורתודוקסיים. אנשים שמכל מיני סיבות מצאו לעצמם את 'בית תפילה ישראלי' יותר נוח והיו מוכנים ללכת עם החריגות שלנו מהמסורת. ויש לנו שיח פתוח וכן עם אנשים מהמיינסטרים של האורתודוקסיה המודרנית – הציונים הרתיים – שמאוד מתעניינים במה שאנחנו עושים. אני לא אגיד לך שאנחנו יושבים בקלות עם כל אחד מהדברים, אבל אנחנו שלמים עם הכיוון שלנו ולא מבקשים אישור מאף אחד".

"ב'בית תפילה ישראלי' לא מצפים מחסידות סאטמר להתלהב מהסידור שלהם. ומוכן שלא כולם מקבלים בהבנה את המהלך שהם מובילים. רבים, למשל, לא רואים בעין יפה את העובדה שקבלות

טעם להכניס את זה, משום שזה טקסט שחוק. איזה שחוק, מסתבר שממש לא כולם מכירים אותו. לכן יש כאן כמובן את ההתנסות עם השפה המסורתית, אבל יש פה גם חשיפה לתרבות העברית. ויש בהחלט גם אנשים שבאים לאיזה סוג של לימוד. אבל הרבה פעמים את הלימוד אנחנו עושים אחרי".

מסורת בקופסת שימורים

קשה לומר ש"בית תפילה ישראלי" נכנע להגדרה נחרצת כלשהי; רוב אנשי הקהילה הם חילוניים ומסורתיים, אך פעילותם זוכה לעידוד ואף להכרה מצד פלגים אורתודוקסיים יותר. "בטח שמת לב שהמילה 'חילוני' לא מופיעה הרבה בתוך הטקסטים של 'בית תפילה', מציין יגר. "ההגדרות האלה הפסיקו לעבוד עבור הרבה מאיתנו. וגם לא בטוח שזה משקף את מה שאנחנו רוצים. אני יודע שיש אנשים שמאוד אוהבים את הדבר הזה של להיות אלטרנטיבי ובפועל זה מה שאנחנו – אלטרנטיביה. אבל כשאתה אומר 'אני אלטרנטיבי', אתה כל הזמן גם מסמן את אלה שהם במרכז ואת עצמך בשוליים.

"אתה הולך לבית כנסת מרוקאי ולבית כנסת אשכנזי ושניהם אורתודוקסיים, אבל למרות שאומרים את אותם הדברים, אתה נדהם לגלות שהרקמה של החוויה היא שונה. אני גדלתי בבית כנסת אשכנזי וכשאני הולך בירושלים לבית כנסת מרוקאי אני רואה